

Prof. Marja Malbaša

Mihajlo Summa u Osijeku

POVODOM JEDNE SLIKE

Godine 1954. primio je Muzej Slavonije iz posjeda stare osječke porodice Axman sliku, koju donosimo u reprodukciji, a koja je povezana sa prošlosti grada Osijeka u XVIII. stoljeću. (Tabla I.)

To je bakrorez na zagasito žutoj svili, veličine 118×65 cm, od Johanna Eliasa Ridingera, rađen prema slici Petra Domera »Sveta porodica« (Die heilige Sippe). Slika je potpisana lijevo sa jasno čitljivim Peter Domer invent., dok s desne strane čitamo Joh. Elias Ridinger . . . Aug. Vind. Na donjem dijelu slike nalazi se štampani tekst, na kojemu se ističe u sredini u baroknom okviru dedikacija Mihajlu Summi, skopskom nadbiskupu. Posveta je datirana: In Studio generali, ad S. Crucem Essekinii. Anno 1742. Die — Septembr. Lijevo dio teksta nosi naslov »Praefatio«, desni »Theses«. (Tabla II.)

Iz same posvete vidimo, da se radi o jednoj od tada uobičajenih teoloških rasprava, kakove su se održavale u crkvama i na teološkim visokim školama, a kao disputanti su nastupali svećenici ili profesori i studenti tih visokih škola. Tekstovi ovakovih rasprava su se obično štampali i dijelili vjernicima, a sama rasprava bila je većinom posvećena kakvoj uglednoj ličnosti. U dijariju franjevačkog samostana u Osijeku¹ spominju se često ovakove teološke javne rasprave, a održavanje istih bilo je tim potrebnije, što je teološki studij franjevačkog samostana godine 1735. postao Studium generale, pa su i profesori i mladi teolozi imali prilike da dokažu svoje znanje i učenost. I u osječkom samostanu su se također štampali tekstovi tih rasprava, pa je upravo i prva do sada poznata knjižica iz franjevačke štamparije iz godine 1748. ovakova rasprava.² Kada su franjevci kasnije (1775.) prodali svoju štampariju Ivanu Martinu Divaldu, te su se rasprave štampale kod njega.

Tekst na našoj slici datiran je godinom 1742., ali do sada nije nađen niti jedan primjerak gornjega teksta štampan kao knjižica. Pretpostavljamo, da se taj tekst štampao samo na ovoj slici, koja je sigurno predana nadbiskupu Summi kao uspomena na ovu svećanu prigodu.

U dijariju samostana za godinu 1742. nema nikakvih zabilježaka, tako da nam o tome nedostaju detaljniji podaci, pa se ne može sa sigurnošću utvrditi, gdje je tekst štampan: da li u Augsburgu u grafičkoj radionici Ridingera, odakle slika potječe, ili u franjevačkom samostanu u Osijeku, ili možda u drugoj kojoj štampariji.

Poznato je, da su se u XVIII. stoljeću izrađivale ovakove slike u bakrorezu sa slobodnim prostorom za prigodne tekstove, koji su se onda naknadno po narudžbi štampali na pojedinim primjercima. Sada ostaje otvoreno pitanje, da li smijemo pretpostaviti, da je mala štamparija franjevačkog samostana u Osijeku tehnički mogla izvesti štampanje na svilenjoj slici, gdje je trebalo točno držati se danog okvira, koji je povrhu toga još i nepravilnog oblika. Prva knjižnica iz franjevačke štamparije potječe iz godine 1748., ali dr. Bösendorfer misli, da je štamparija proradila već 1735., kada je osnovan Studium generale,³ pa bi po vremenu postojala mogućnost štampanja ovoga teksta. Nadalje, karakter slova na slici vrlo je sličan, ako ne isti, kao u prvim edicijama franjevačke štamparije, ali to ipak još nije dovoljan dokaz, da je ovaj tekst doista štampan u franjevačkoj štampariji.

Postojanje ove slike u Osijeku i njezino datiranje sa godinom 1742. jeste vrijedan podatak za ilustraciju kulturnog i društvenog života Osijeka u XVIII. stoljeću. Autor ovoga bakroreza Johann Elias Ridinger, tada vrlo poznati slikar i grafičar iz Augsburga (1698.—1767.) bio je 40-tih godina XVIII. stoljeća u naponu svoje snage i produktivnosti. Imao je u Augsburgu svoj grafički zavod, u kojemu je umnožavao uglavnom svoje vlastite radove.⁴ Ovaj bakrorez rađen je u tehnici struganja (Schabkunsttechnik), koja omogućava vrlo fino nijansiranje i raspoređivanje svjetla i sjene. Naročito lijep je srednji dio slike, u kojemu osvjetljenje izlazi iz centralno smještenoga djeteta Krista, te se raspoređuje na ostale osobe, koje ga okružuju i sve se više gubi prema rubovima. Lica u ekstatičnom divljenju otkrenuta prema djetetu, puna su izražaja. Kosa i nabori na odijelima neobično su fino i precizno rađeni, a to je naročita odlika Ridingera, koji se proslavio ne samo kao bakrorezac, nego i kao slikar. Vrlo je poznat po svojem slikanju životinja, osobito divljači. Bakroreze radio je prema vlastitim slikama ili po slikama poznatih majstora. Sam otisak naše slike je besprijekoran, a sa ovim tekstom predstavlja jedinstven primjerak, što još povećava njegovu vrijednost, osobito za grad Osijek.

Ako dakle franjevački samostan ili možda građani grada Osijeka kupuju sliku svoga već proslavljenoga suvremenika Ridingera, da počaste uglednog sugrađanina nadbiskupa Summu, znači, da im je poznato, što se u zapadnoj Evropi na području umjetnosti stvara i cijeni. Umjetnička kvaliteta ove slike svakako služi na čast ukusu i umjetničkom razumijevanju onih, koji su je nabavili.

Bez obzira na vrijednost slike kao umjetničkog djela i kao starine, ona je zanimljiva i kao historijski dokumenat i kao bibliografska jedinica, baš zbog oznake »Ad S. Crucem Essekini«. Ovako su označene i prve

knjige iz franjevačke štamparije, pa me je to ponukalo, da stanem tragati za podacima o Mihajlu Summi i njegovom boravku u Osijeku, da bi možda tako naišla i na neke vijesti o toj slici i o štampanju teksta na njoj.

Osamnaesto stoljeće je najzanimljivije razdoblje u prošlosti grada Osijeka, jer se tada izgradnjom nove tvrđave (od 1710.—1721.) na mjestu sredovječnog turskog Osijeka stvara nov, moderan grad sa svim tekovinama tada suvremene arhitekture i urbanističkog uređenja (vodovod, javni bunari, kanalizacija, popločene ceste, javna rasvjeta, lijepe barokne kuće, javne zgrade kao na pr. zgrada magistrata i kasarne, zatim dva samostana, dvije crkve i t. d.)⁵ Život u tom gradiću je vrlo bujan, jer je tu jaka vojna posada i sjedište vojnih i civilnih upravnih vlasti za cijelu Slavoniju. Naseljavaju se trgovci i obrtnici, većinom stranci, pa se razvija unosna trgovina i obrtnička proizvodnja. Osnivanjem škola (1690. pučka škola, 1729. niža gimnazija, 1708. teološki studij, 1735. studium generale), te štamparije (1735. franjevačke, 1775. Divaldove) udaren je temelj kulturnom i prosvjetnom životu, koji će se tokom stoljeća tako lijepo razviti. Održavale su se i kazališne predstave u isusovačkoj gimnaziji (prva predstava 1735. Landelinus) i u franjevačkom studiju, sve do zabrane školskih predstava pod kraj stoljeća.⁶ Potrebama osječkog društva za javnim kazališnim predstavama udovoljavale su putujući njemačke glumačke družine, koje u Osijek dolaze već 1750., a godine 1774. adaptirane su u generalatskoj kasarni prostorije za kazališne predstave.

U proučavanju društvenog života baroknog Osijeka ima još dosta praznina, jer su uništeni gradski spisi iz XVIII. stoljeća, koji su ipak najvažniji i najobilatiji izvor za proučavanje municipalnog života. Zato se moraju sakupiti i najsitniji razasuti podaci, da bi se iz njih jednom rekonstruirala cjelovita slika života u tom hrvatskom gradu, kojemu su austrijski garnizon i brojno naseljeno stanovništvo iz njemačkih krajeva dali neko vanjsko njemačko obilježje. Tome cilju namijenjen je i rad oko bibliografije franjevačke i Divaldove štamparije, jer preko nje dobivamo uvid u kulturni i društveni život ne samo Osijeka nego i Slavonije i upoznacjemo se sa cijelim nizom ličnosti, koje se u Osijeku živjele i javno djelovale, a i sa takovim, čiji je kratak boravak u gradu zabilježen nekom prigodnicom ili dedikacijom na kakovom tiskopisu.

Među strancima, koji su u XVIII. stoljeću živjeli u Osijeku i koji su se neki manje, neki više isticali u javnom ili društvenom životu, treba spomenuti i Mihajla Summu, skopskog nadbiskupa i primasa Srbije. On je ovdje živio 40 godina, a pokopan je u kripti franjevačke crkve. Epitaf od crnog mramora nalazi se kraj glavnog oltara. Tekst epitafa i kratak prikaz života objavio je o. Mladen Barbarić u Zborniku arheološkog kluba Mursa,⁷ no kako danas raspolažemo ipak sa više podataka, nastojala sam ovdje u pregledu iznijeti što je o njemu objavljeno u raznim djelima u vezi sa drugim ličnostima i događajima njegovog vremena. Tako Dr. Milan Premrou u članku »Katolički nadbiskup u Skoplju« daje glavna data za život Mihajla Summe do njegovog odstupanja,⁸ a iz sjajno dokumentirane studije Jovana Radonića »Rimska kurija i južnoslovenske zemlje« saznajemo za prilike u skopskoj nadbiskupiji za vrijeme njegova biskupovanja.⁹ Mita Kostić se u iscrpnoj studiji »Ustanaka Srba i Arbanasa u Staroj Srbiji protiv Turaka 1737—1739« osvrće na ulogu skopskog

nadbiskupa u tom ustanku.¹⁰ Štampani tekst na slici pod naslovom »Praefatio« iznosi nakon opširne pohvale nadbiskupa njegovu vezu sa politikom Karla VI. u Srbiji, njegovu vjernost prema caru, kao i napuštanje nadbiskupije. Tu se spominje i kuga u Skoplju, od koje se i on zarazio.¹²

Mihajlo Summa rođen je g. 1695. u Sapi u Albaniji, a studirao je u Italiji. Poslije završenih studija bio je župnik i generalni Vikar u Draču, a 1727. godine izabran je za skopskog nadbiskupa. Njegov izbor potvrđen je od konsistorija tek iduće godine. Kao nadbiskup šalje Kongregaciji u Rim izvještaje iz svoje dijeceze, iz kojih se jasno vide teške privredne i socijalne prilike onih krajeva, koji su potpuno osiromašili od silnih ratovanja i turskih nameta. Stalno moli novčanu pomoć za sebe i ostale svećenike, jer je narod toliko siromašan, da ih ne može uzdržavati, a osim toga im treba i dosta novaca za saobraćaj s turskim vlastima, jer se pred njih ne može doći bez darova. Njegovi su izvještaji pisani vrlo jednostavno, bez velike učenosti, Jovan Radonić dapače kaže, da nisu »mnogo pismeni«.¹³ U izvještaju od godine 1735. govori o kugi, koja je zavládala u skopskoj nadbiskupiji. Kada se Karlo VI. u vezi sa rusko-turskim ratom 1736. spremao da sa svoje strane napadne Tursku, nastojao je kršćansko stanovništvo balkanskih zemalja predobiti za to, da se pridruži carskoj vojsci, odnosno, da se digne na ustanak čim započnu ratne operacije. Skopski nadbiskup pristao je zajedno sa pravoslavnim crkvenim glavarima i knezovima odmah uz cara i preuzeo je dužnost da među katoličkim albanskim plemenima (Klimente, Hoti i Grude) vrši agitaciju i pripreme za ustanak. Njegov rad je međutim vrlo brzo otkriven, pa je morao bježati još koncem 1736. godine iz svoje dijeceze i skloniti se na austrijsko područje, da izbjegne osveti Turaka. U tajnim pregovorima s Bečom zastupao je Albance, a u pregovorima ohridskog episkopa Joasafa sa carem služio je kao posrednik. Neko vrijeme ostao je uz carsku vojsku u Srbiji i odanle preko svojih pomagača dalje agitirao među Albancima i bodrio ih, osobito Klimate, koji su se bili najviše angažirali, da ustraju uz cara. U ratnom dnevniku grofa Schmettau nalazi se pod datumom 8. augusta 1737. jedna bilješka, koja doduše nije sasvim jasna, ali se sigurno odnosi na Mihajla Summu, po kojoj možemo zaključiti, da je on još u augustu 1737. bio kod carske vojske.¹⁵

Osim gore navedene literature pregledani su i osječki izvori i izneseno je što se u njima našlo u vezi sa osobom Mihajla Summe.

Nije točno utvrđeno, kada se iz zaraćenih krajeva povukao u mirni i sigurni Osijek. Ovdje je vjerojatno mislio u franjevačkom samostanu sačekati ishod rata, jer je i sam bio franjevac. Dijarij, koji za ovo razdoblje ima uopće samo vrlo malo podataka, nije zabilježio dolazak nadbiskupov u Osijek. On ga spominje tek godine 1741. i to, da je nadbiskup bio u samostanu na ručku zajedno sa pukovnikom Morulli. Iz toga vidimo, da on nije u to doba više stanovao u samostanu, a to nas ne začuđuje, jer znamo, da je samostan bio pretijesan i za same osječke franjevce i njihovu školu. U jednom pismu, koje nadbiskup piše iz Osijeka godine 1744. kardinalu i prefektu Kongregacije u Rim, spominje među ostalim, da mu je markiz Quadagni dao stan u svojoj palači u Osijeku.¹⁶ Markiz Quadagni, ili kako se drugdje naziva, Gvadanji, bio je podmaršal i stajao

je na čelu generalkomande u Osijeku. Kako se markiz Quadagni ne nalazi zaveden u gruntovnoj knjizi kao vlasnik bilo kakove zgrade, to spomenuta palača može biti samo erarska zgrada. Sa podmaršalom Quadagni susrećemo se još jednom u vezi sa naseljavanjem Klimentata, jer je njemu od ratnog vijeća u Beču dostavljena na rješavanje molba pukovnika Raškovića, zapovjednika graničarske kompanije u kojoj su bili smješteni prebjegli Klimente, s uputom, da generalkomanda u Osijeku ima tim graničarima dodijeliti mjesta za naseljavanje i da im se ima izdavati kruh iz vojnih magazina. Tako su Albanci, koji su s austrijskom vojskom prešli preko Save, naseljeni u Hrtkovcima, Nikincima i Jarku u Srijemu.¹⁷

Politička uloga nadbiskupa Summe završena je njegovim odlaskom iz Srbije. Kako nije bilo izgleda, da će se ikada moći vratiti u svoju diocezu, on je Kongregaciji u Rimu podnio ostavku 1742., ali je ta ostavka prihvaćena tek iduće godine, a za novog nadbiskupa potvrđen je Ivan Nikolić, prijašnji generalni vikar u Skoplju. Karlo VI. htio je dati nadbiskupu Summi jednu slobodnu biskupiju u Ugarskoj, da mu nadoknadi gubitak njegove dioceze, ali su se tome protivili ugarski prelati, jer on nije bio »*patriae filius*«. ¹⁸ I tako je on ostao u Osijeku i primao carsku penziju. Tu je živio vrlo povučeno. Kao sufragan, ostrogonskog nadbiskupa, pod kojega je potpadao Osijek s okolicom, vršio je biskupske čine, t. j. služio pontifikalne mise, obavljao krizmanja, posvete, zvona u Osijeku i okolici i rukopolažao svršene klerike. Umro je nakon duge bolesti godine 1777. U franjevačkom dijariju zabilježeni su smrt, sprovod i oporuka nadbiskupa. Ovom oporukom ostavio je osim legata crkva-ma i samostanu za zadušnice građanima nutarnjega grada 1000 florina, da bi od kamata uzdržavali dva starca u ubožnici, a po deset dukata za dvanaest udavača, kćeri domaćih roditelja, iz svih dijelova grada.¹⁹ Pod godinom 1778. zabilježeno je, da je baštinik nadbiskupov, njegov sinovac Mihajlo Summa, građanin i trgovac u Osijeku, predao franjevačkom samostanu sakralne predmete iz ostavštine svojega strica. To su mitre, štap, rukavice, papuče, misna odijela, crkvene knjige i dvije papinske bule. Ti se predmeti i danas nalaze u samostanu.

Nadbiskup Summa nije u Osijek došao sam, već je s njime zajedno, ili barem u vezi sa seobom Albanaca u naše krajeve, došlo nekoliko albanskih porodica. Dr. Bösendorfer u Zborniku II—III spominje albanske porodice Cragna aliter Junković i Gambarara-Cambesi, kojima je potvrđeno staro albansko plemstvo.²⁰ Iz nadbiskupove bliže okoline poznat je njegov sinovac Johann Michael Summa, koji se u franjevačkom dijariju često spominje kao sindikus samostana. U gradskim protokolima susrećemo ga također na više mjesta. Tako je 3. VIII. 1750. zabilježeno, da trgovački pomoćnik (*Handlungsgehilfe*) Michael Summa podnosi u ime svoga rođaka nadbiskupa izvornu obveznicu od 1. XI. 1745. prema kojoj Anton Lilešić duguje nadbiskupu 800 forinti uz 6% kamata. Kasnije ovaj Mihajlo Summa mlađi postaje samostalan trgovac, stiče građansko pravo, a godine 1768. (26. V.) polaže prisegu za gradskog vijećnika. U

protokolima susrećemo ga i u vezi sa nekim kupnjama i prodajama. U gruntovnoj knjizi osnovanoj godine 1747. (Grundbuch der Stadt Essegg 1747) na strani 38 zapisano je, da je Michael Summa kupio kuću godine 1765. od Ignaza Tomića za 300 dukata. Ta kuća je kasnije prodana Johannu Martinu Divaldu. Prema rekonstrukciji građevinskih parcela u Tvrđi imala bi to biti kuća u današnjoj Markovićevoj ulici broj 5 ili 7. Da li je kupac knjige bio nadbiskup ili njegov sinovac, nije vidljivo. Trgovac i sindikus samostana Mihaljo Summa umro je već godine 1783., a njegova žena Ana Marija 1788. godine. U indeksu tvrđavskih matica zabilježeno je od 1758. do 1776. godine devetero djece Mihajla (Mije) i Ane Summa. Ta su dieca umrla u najranijoj mladosti, jer se u tom nizu u dva slučaja ponavljaju ista imena, a u dijariju zapisano je za četvero djece, da su pokopana u kripti samostanske crkve. Nedostaju podaci o smrti za Mariju, Franiu, Katarinu i Ljudevita, jer se matične knjige nalaze u Zagrebu u državnom arhivu.

Još se znade za iednoga Albanca iz okoline nadbiskupa Summe, a to je don Andrija Braćani. On je bio pitomac iz skopske dijeceze, koji je bio poslan na školovanje u Italiju, ali se nije htio vratiti u svoj rodni kraj, nego je živio u Osijeku kod nadbiskupa. Ovo saznajemo iz iednoga pisma Summinog nasljednika skopskog nadbiskupa Ivana Nikolića, koje je ovaj uputio Kongregaciji u Rim, a koje citira Jovan Radonić u svojoj studiji.¹¹

Prikupljanje podataka za život Mihajla Summe nije donijelo odgovor na postavljeno pitanje: da li je tekst edikacije na našoj slici štampan u Osijeku ili nije, jer se ta malena epizoda nigdje ne spominje. Za samu povijest Osijeka ili Slavonije Mihailo Summa ima značenja samo u toliko, što uslijed njegovog sudjelovanja u akciji Karla VI. u Makedoniji i Albaniji dolazi do naseljavanja Albanaca u Slavoniji i Osijeku. Broj stranaca naseljenih u XVIII. stoljeću u osječkoj Tvrđi povećava se još i za nekoliko Albanaca.

Što se tiče historijata same slike, saznala sam od bivših vlasnika samo to, da je slika bila stari porodični posjed, ne zna se od kada, ali svakako već kroz nekoliko generacija. Prelazila je uvijek od oca na najstarijega sina i vrlo se poštivala.

Porodica Axman naseljena je u Osijeku već u prvoj polovini XVIII. stoljeća. Godine 1732. zabilježen je Andreas Silesita Axman molitor. Gotovo u svakoj generaciji bio je po jedan Mihajlo. Prvi Mihajlo te porodice rođen je 1755., dakle u vrijeme kada već žive u Osijeku nadbiskup Summa i njegov sinovac. Sam nadbiskup nije sigurno ni poklonio ni prodao sliku, koju je sam dobio na poklon, ali je to mogao učiniti njegov sinovac, koji je baštiniu svu njegovu imovinu. Preostaje samo nagađanje o tome, kako je konačno slika iz posjeda ili ostavštine sindika Mihajla Summe prešla na novoga vlasnika. Ime Mihajlo nas nekako upućuje na kumovske veze.

B I L J E Š K E

- ¹ Dr. J. Bösendorfer: *Diarium sive prothocollum venerabilis conventus s. Crucis Inventae Essekini intra muros ab anno 1686. usque ad annum 1851.* Starine Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 35. Zagreb, 1916.
- ² Antonio Papislych: *Praelectiones Theologicae*, vidi Osječki zbornik IV, str. 108
- ³ Dr. J. Bösendorfer: *Povijest tipografije u Osijeku.* Građa za povijest književnosti Hrvatske, knj. XIV. str. 120. Zagreb, 1939.
- ⁴ Nagler: *Künstlerlexicom* sv. XIV.
- ⁵ Dr. J. Bösendorfer u Osječkom zborniku II.—III. str. 52
- ⁶ T. Matić: *Kazalište u starom Osijeku*, Građa za povijest književnosti hrvatske, knj. 13. Zagreb, 1938.
- ⁷ Mladen Barbarić: *Mihajel Summa*, nadbiskup skopljski i Primas Srbije. Zbornik arheološkog kluba Mursa, Osijek, 1936.
- ⁸ Dr. Milan Premrou: *Katolički nadbiskupi u Skoplju*: Glasnik Skopskog naučnog društva, Knj. I. Skoplje, 1926.
- ⁹ Jovan Radonić: *Rimska kurija i južnoslavenske zemlje od XIV. do XIX. veka.* Posebna izdanja Srpske akademije nauka. Beograd, 1950. str. 559 i dalje.
- ¹⁰ Mita Kostić: *Ustanak Srba i Arbanasa u Staroj Srbiji protiv Turaka 1737—1739 i seoba Srba u Ugarsku*, Glasnik Skopskog naučnog društva, knj. VII—VIII Skoplje, 1930.
- ¹² Prijevod latinskog teksta u izvratku:Nije manja vjernost Tvoja prema kralju, dokazao si, da si šutljiv (diskretan), da skrivaš carske tajne, da si pronicljiv, da bi ispitao tračke prilike; nagovorio si naime Srbe na savez s Austrijom zbog uzajamne obrane; pozivao si ih da se radije bore sa orlom protiv mjeseca nego obratno; kad bi drugačije učinili, naškodili bi općoj slobodi, a ne bi dobili ličnu. I doista proročanstvo nije bilo uzaludno, nažalost se je danas desilo, što si progorekao, da će se desiti. Stajao si na položaju, kad se je kotač okretao, nepokolebljiv i tada, kada se sreća pokolebala. I poslije si dokazao svoju ljubav prema kralju, budući da si ga i manje sretnoga ljubio; bio si Karlu VI. vjeran i tada, kad se nisi mogao ničemu nadati osim učešću u opasnostima. Smatrao si da je progonstvo tamo gdje ne ćeš vidjeti kralja; svojevrijemno si htio ostati bez srpske prelature, jer je Srbija ostala bez kralja. Zaista je udivljenja vrijedna ljubav prema kralju, ali je još divnija odanost prema stadi. Ostao si u Srbiji, kada je harala kuga. Nisi bježao iz grada, dok se je sav grad razbježao. Obilazio si dnevno gradom gotovo praznim, ali punim Tebe samoga. Ispunio si sva mjesta (funkcije) dobrog pastira, ni jedna ovca nije propala, da pastir nije za nju znao, i ni jedna, velim, nije poginula od glada, niti dok je pogibala od kuge. Čudili su se oni koji su bili zaraženi od kuge, kada si ih posjećivao Ti, dok su bili izbjegavani od svojih. Po svršetku kuga je bila još smionija, kad se okanila grada i napala sam dom pastira. Ali se nje nisi bojao kod kuće Ti, koji si je vani izazivao. Povrijedivši pastira nije se usudila usmrtiti ga, već je napokon otstupila, prisiljena, da se okani i stada i pastira....
- ¹³ Radonić, op. cit. str. 559
- ¹⁴ Radonić, op. cit. str. 561
- ¹⁵ A. G. Brlić: *Die freiwillige Theilnahme der Serben und Kroaten an den vier letzten österreichisch-türkischen Kriegen dargethan in einer Sammlung gleichzeitiger geschichtlicher Urkunden.* Wien, 1854. str. 255.
Bilješka glasi: »L'Archevêque de Prokopia, qui s'étoit rendu à l'Armée, nous donne de bons avis, et nous dit que, si le Colonel Pfefferkorn avoit voulu suivre ceux, qu'il avoit donné, il n'auroit point eu à combattre les Turcs.« Iako nije običaj prevoditi Skoplje sa Procopia, titula »Archevêque« se može odnositi samo na katoličkog nadbiskupa.
- ¹⁶ Radonić, op. cit. str. 566
- ¹⁷ E. Laszowski: *Arbanasi (Klementinci) u Hrtkovcima i Nikincima.* Hrvatski list od 20. II. 1923.
- ¹⁸ Bösendorfer: *Diarium* str. 75

¹⁹ Bösendorfer: Diarium str. 75 i 76

²⁰ Bösendorfer u Osječkom zborniku II—III str. 71

²¹ Radonić, op. cit. str. 572

RESUMÉ

MICHAEL SUMMA À OSIJEK

Le tableau reproduit ci-dessous est une estampe sur soie jaune, gravée par le peintre et graveur allemand J. E. Ridinger (Augsburg 1698.—1767.) d'après le tableau »La Sainte Famille« de Peter Dömer.

Avec le texte imprimé sur la partie inférieure, ce tableau représente un exemplaire unique, ce qui augmente de beaucoup sa valeur, surtout pour la ville d'Osijek. Dedicée à Michael Summa, archevêque de Skopje, qui est mort à Osijek comme émigré d'Albanie après un séjour de 40 ans, et datée à Osijek (Essekini) en 1742. à la Faculté théologique des franciscains, cette estampe devient même un document historique.

Ce qui intéresse l'auteur le plus, c'est la question si le texte sur cette estampe est imprimé à Osijek dans la petite imprimerie qui fut fondée au couvent des franciscains vers 1735. et travaillait jusqu'à l'année 1775. Puisqu'il n'en a pas réussi à trouver des preuves sûres, il ne peut que le supposer comme vraisemblable. En suivant les traces de Michael Summa dans les sources historiques d'Osijek et dans la littérature sur la guerre austro-turque de 1737 à 1739 l'auteur donne en lignes générales la biographie de l'archevêque et expose les circonstances qui ont amenées Michael Summa et d'autres familles albanaises à Osijek et en Slavonie.

Foto Litokarton

Foto Litokarton